

ACC. N:R M. 15879: 1-48.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Enoch Johnson, Killeberg*
Härad: *Ö. Göinge* Berättare: " " "
Socken: *Loshult* Berättarens yrke: *lantbrukare*
Uppteckningsår: *1963* Född år *1890* i *Loshult*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

När den nya tiden kom till bygden. s. 1-48.

LUF 73

4/12-63

Skriv endast på denna sida.

S. O. F. 73.

När den nya tiden kom till bygderna.

I denna bygd har inga utbildade personer verkat, som stora föregångsmän när det gäller att införa den nya tidens ordningar och tänkesätt, vilka började genomföras i slutet av 1800-talet, utan de nya ordningarna och levnadsätten ha kommit ganska och påverkade av människor, som vistats på andra orter, samt genom upplysningar i tidningar, vilka vid den tidpunkten becynta bli allmänna bland befolkningen.

Att nyheter kommit till bygderna med inlyttat folk har hänt i början på 1900-talet, men först följde kom knappast några inlyttningar i denna bygd, vilken är en utpräglad jordbruks- och bondbygd, det enda undantaget Råstjärn var i medio av 1800-talet, då ägaren av den största gården i socknen, från mellansverige

1. införde ett tjugotal klämsmedar och gelbojstare med

deras familjer, vilket i någon mån förändrade lev-
nadsättet i bygderna.

Förut hade såväl bönder som torpare utslutande
envänt egna produkter till såväl mat och kläder, men
genom att dessa utnyttjade finna kontanter för en
del av sina tillverkningar, och som många i bygderna
boende övergick till samma näringsslag, så bevynte
handelsbodar att komma upp, och när de stora skogsavvik-
ningarna på 1870-talet komna icke, så finna bönderna
i bygderna gott om pengar, vilket gjorde att flera handels-
bodar komna upp, samt dessutom finna i bygderna bo-
ende möbelsnickare och andra trävaruhantverkare men att
göra när bönderna finna gott om pengar, vilket gjorde
att handelsbodarna finna avsättning för sina varor.

Men kan därför säga, att i denna bygd bevynte en
ny tid på 1870-talet.

Falkskolan var en stor nyhetsfömedlare innan folks
allmänt bevynte att hålla sig med tidningar, av "Falkskolan"

finns barer höra många nyheter, vilka befolkningen
inte annars hade fått reda på, så den allmänna skolgången,
som begynte i mitten på 1800-talet bidrog mycket till en
ny tid för bygderna.

För denna bygd har "stan" ej haft någon betydelse,
den är för långt avlägsen för denna bygd, men de i slutet
av 1800-talet uppväxande stationssamhällena ha däremot
haft stor betydelse för bygderna och dess befolkning, vid
järnvägsstationerna besatte sig genast uppköpare av trä-
varor och andra jordbruksprodukter, och som det alltid
blev poststation vid varje järnvägsstation, så hade fol-
ket i bygderna många ärenden till dessa nya stationsomhåll.

I denna bygd, som ligger mycket långt från någon stad,
har alltid umgänget varit mycket gott och livligt emellan
befintligt herrskap och bönder, medan däremot dessa på
1800-talet sågo ned på torpare och deras vederlikar, de
ville inte gärna ha annat umgänge med dem, utom det,
som var nödvändigt när de ville ha arbete utfört av dem, men

dena redväija beeynte så smått förändras i slutet på 1800-talet och detta har fortsatt i jämn takt under ärens lopp, så under de senaste 30-åren har smärreget varit allmänt emellan såväl herrskap, bönder, hantverkare och befolkningen i stationsområdena, de s.k. torparna har för cirka 40-år sedan blivit egnehemsägare.

Befolkningens sätt att handskas med pengar har ändrats mycket på de sista hundra åren i denna landsbygd, i mitten av 1800-talet och fram till de stora skogsöverhängarna på 1870-talet hade alla ont om kontanta pengar, därför betalades alltid utfört arbete "in natura".

alla voro på den tiden mycket aktsamma om kontanta pengar och kunde i regel handskas väl med dem, på de sällsta till det nödvändigaste, men när bönderna i slutet på 1800-talet fingo gott om kontanta pengar vid de stora skogsöverhängarna, så började det lejda arbetet att betalas kontant, och då beeynte en stor del av befolkningen att handskas mindre varsemt

med parerna.

Det förekom i stor utsträckning, att en del skogs-
bönder inköpte dyrbare finare möbler i stället för
de solida hemgjorda möblerna, och även dyrbare elden
inköptes, och när därtill kom, att dessa bönder begy-
nte svara och föra dyrbart liv på alla sätt, så komna
många av dessa på "bar backe", och det var i denna bygd
den på 1880 och 1890-talet gatt om konkursauktioner på
jordbruksfastigheter vilka voro ransade från arvsverk-
ningsbar skog.

I denna bygd upphörde arboringer "in natura"
bort i början av 1900-talet.

Den första handelsboden i denna bygd tillkom
i början på 1800-talet, den upprättades av den i denna
berättelse förut omtalade "storbonden" ägaren av Tille-
bedda gård, vilken införde hantverkare från mellan-
sverige till socknen, handelsboden låg vid Tillebedda gård.

5.

Nägra år efter att denna handelsbod uppkommit, så

Tillkom ytterligare en handelsbod i Roskuth kyrkby.
Den första tiden efter handelsbodarnas tillkomst
förändrades nog inte folkets levnadsvanor i väsentlig
grad, folket var på den tiden mycket försiktiga med sina
inköp, men lite längre fram i medio av 1800-talet, när
bönderna hade börjat att få in mera kontanta pengar
och hantverkare bebodde stugor vilka ej hade jordbruk,
då blev omsättningen större i handelsboderna, och då be-
gynte även den gamla bondbefolkningen inköpa varor,
sådana som de förut tillverkat själva, såsom tyger,
gardiner, stökade varor m.m., och de som inte själva hade
bräddad begynte att köpa mjöl i handelsboderna i
stället för att, som förut, köpa säd av bönderna och
själv mala den på sina handkvarnar.

Några förändringar i samband med godelskri-
där ha nog inte förekommit i denna skogsbygd, men
derom förändrades bondbefolkningens levnadsvanor
avsevärt, när de stora skogsavverkningarna kommo

isjörnel på slutet av 1800-talet, de köpta hem en del nytt, sådant som de sett hos husskar och de gjorde även inköp av sådana livsförnödenheter vilka de själva föret edlat eller tillverkat.

Bystämman förekommer ännu i Kyrkbyns i denna bygd och har där förekommit sex flera hundra år tillbaka. Äldermannsgille förekommer varje år den första maj enligt de gamla bestämmelser, som finnas intagna i de gamla byghandlingarna. Gill förtäring vid detta "gille" följes nog efter de bestämmelser, som finnas intagna i de flera hundra år gamla staderna, och även tiden för "gillet" följes lika nog, klubbarna tolv på dagen blåsar äldermannen till samling i det gamla "byghuset" och snart efter samlingen komma hos äldermannen börjar bystämman hållas, därefter tar "gillet" vid och enligt de gamla staderna skall detta sluta när solen går ner, vilket nog följes. Enligt de gamla staderna få ej några kvinnor vara närvarande vid detta "gille" och

Denne bestämmelse följs näga ämne. Byhandlingarna förvaras i ett gammalt skrin, vilket är lika gammalt, som själva bystämman, och ansvarar äldermännen för skrinet med handlingar och byklassen jämte "byakören", och ska ombytte av älderman varje år den första måne "äldomansgillet" kallas i bygden allmänt för "måjgillet".

Detta bystämman förekommit i några andra byar i denna bygd har jag ej hört om talas.

I denna bygd begynte ej några andekjö-
röreningar att bildas förrän på 1920-talet, det lams fle-
ra stycken såväl träskjöreningar och tyckjöreningar
och även stombrosjöreningar i bygden på 1930-talet, men
dessa ha helt upplöst under den senare tiden.

I denna bygd har sedan urminnes tider fun-
nits en mängd större och mindre ängar, vilka för be-
känns enbart för slåtter av hö, men i mitten av 1800-talet
begynte en del bönder att låta utdika dessa, samt
8. odlade dem och som jorden i dessa ängar bestod av torv-

med, så grävde de också dessa nyodlingar med sand från nästan varje i närheten, och på dessa odlingar blövs ypperliga havre och höstkördar, så alla som hade dylika ängar odlade upp dem och därmed fördubblad skörden i byden, och rentfärdigt som man på dessa nyodlingar erhöi tillräckligt med foderväd, så besönte man att så ut åkrarna till grävval och införa värtjöld på dessa, vilket var den största jordbruksförbättringen i denna bygd.

I Foskuilla kyrkby finns några stora åkrar med genomsläpplig grusbotten, bönderna brukade försöka dessa mycket nära öften för att slippa få upp rosgus i den tunna matjorden, åkrarna talde på den tiden ingen torke, det blev normal skörd endast under några få våtar sommar och bönderna trodde att om de plöjde djupare, så skulle grusen ytterligare försämma skörden. På 1880-talet var en rik bamlös änka ägare av den största gården i byn och hon gifte sig

med en lokomotivförare från Selmhult, som hette
Lindberg, denne hade en annan syn på åkrarna, han
besögs att djupplöja dem och gjordade kraftigt
med torvströövret och efter några år fick han de
bästa skörden som kunde tänkas, och åkrarna följde
torra och värme under somrarna betydligt bättre.

När de andra bönderna i byn såg detta, så följde
de de exemplet och detta var den största jordbruksför-
bättringen i den byn.

Området skolekiftet ändrades sädesodlingen
betydligt i denna bygd. På 1800-talet utgjorde kor-
net huvudsäden, men omkring skolekiftet begynte
man att minska på korodlingen betydligt och
ökade i stället råodlingen till brödsäd.

Detta fortsatte alltmer och samtidigt begynte man
att odla vete ganska allmänt, och omkring år 1920
hade alla bönder i denna bygd slutat med att odla
10. Korn utan i blandsäd tillsammans med havre.

Beträffande husdjuren, så försiggick en livnande förändring under samma tidrymd i denna bygd. Innan från till slutet av 1800-talet hade alla bönder en stor fårskock, men som genom ett trollelag försvann dessa i början på 1900-talet, vilket säkerligen hade sin orsak i att folket i bygden då slutade upp med att spinna och väva samman, utan i stället inköpte tyger och ullvar.

Småsvin på 1800-talet i denna bygd utgjordes av en eller flera modersuggor, och såldes smågrisarna antingen till folk i bygden, eller också i stor utsträckning till smågrishandlare. Gödsvin uppföddes endast till husbehov ända fram till i början av 1900-talet, då försäljning av gödsvin begynte hos bönderna.

11. Samma var förhållandet med äggproduktionen i denna bygd, bönderna hade under hela 1800-talet endast haft höns för eget äggbehov, men

i början på 1900-talet begynte en del bönder att
onlätta större hänsier och ett fler följde efter dem.
Mjölproduktionen var dålig i denna bygd
under hela 1800-talet, bönderna uppfödde i stället
stutar och kor vilka de sålde på marknaderna, vil-
ket gav kontanta penningsinkomster, och som inget me-
jeri fanns i bygden, så intresserade sig folket ej
för mjölkproduktion utom för eget hushåll.

Omkring 1920-talet kom ett mejeri till stånd
i bygden och då förändrades genast mjölkprodukti-
onen, bönderna utökade sitt korantal, samt slutade
upp med att uppföda ungdjur.

Samtidigt med dessa förändringar i kreatur-
skötseln, så förändrades också värtförslen på ak-
sarna, bräddädesodlingen minskade starkt, och
gräsvallarna ökades mångdubbelt.

12. Nya jordbruksredskap begynte inköpas i
början på 1900-talet i denna bygd, varför en helt ny

Tid för jordbruksdriften inträffade vid denna tid.

De nya jordbruksredskapen inköptes hos närmaste järnhandlare vid någon större järnvägsstation.

Lantbruksmöten och stötställningar ha haft en viss, fastän icke större, betydelse för utvecklingen av jordbruksdriften i denna bygd, när endast ett fåtal av jordbrukarna besökt dessa.

Samma är förhållandet med lantmannaskolorna, endast några enskilda yngre personer har varit elever i dessa skolor från denna bygd, och det har tydligt märkts, att de personer, som varit drifviga och skötsamma före skolan ha blivit ända bättre jordbrukare efteråt, medan däremot de, som skötte sina jordbruk dåligt före skolan, ha i regel blivit ända sämre jordbrukare, än de voro innan de genomgick lantmannaskolan.

13. Tidningar och böcker för jordbruket, samt föredrag av jordbrukskonsulenter ha inverkat mera

på utvecklingen av jordbruket i denna bygd, detta har säkerligen varit den drivande fjäders underförändringen i början på 1900-talet.

Under hela 1800-talet och dess förriman, så underhålles allmänna vägar av bönderna "in natura", varja bonde hade ett visst vägtycke att underhålla i förhållande till storleken av sitt hemman, och som en del av dessa underhålla sina vägstreckor mycket dåligt, så voro vägarne i regel mycket dåliga till i början på 1900-talet då vägtycket övertogs underhållet av de allmänna vägarne, då märktes genast en stor förbättring på dessa.

Detta hade även inverkan på de enskilda vägarne, vilka också föret varit mycket dåligt underhållne.

Det blev allmänt i bygden, att begära delning av dessa vägar, och fastighetsägarna som använde dessa vägar fingo var sin väglott att underhålla, och som ingen ville vara pänse ände övriga med legendet av sin väglott.

så blev vägarerna ofta i mycket gott skick.

På senare tid har vägranfälligheter bildats, vilka svara för underhållet av dessa enskilda vägar och behålles mest statbidrag. Till dessa, serien av underhållsutgifter utdebiteras på delägarna.

Några nya åkdon för finskjutor har inte tillkommit sedan jag begynte att minnas, de äro vagnar och de finslädar, som användes i bygderna i slutet av 1800-talet och sedan länge fram till bilarna blev allmänna ha säkerligen i samma stiel varit långt tillbaka i tiden.

Men däremot förbättrades arbetsvagnarna i början på 1900-talet, de nya vagnarna voro näst beplagade mellan hjulen och själva hjulen voro betydligt ^{tyngre} för de gamla vagnarna, vilket gjorde att vägarna försämrades inte så fort som förut. Lite längre fram på 1900-talet blev det allmänt med gummihjul på arbetsvagnar vilket var en ytterligare förbättring på dessa.

15. I denna bygd anlades järnvägen i början på 1860-talet,

det var södra stambanen, som kom att läggas ungefär
mitt igenom socknen, med en järvägstation inom
socknen (Killeborg), detta medförde att poststationen
som förut funnits i Kyrbyn flyttades till järvägsta-
tionen, dessutom medförde det många andra föränd-
ringar för bygdens uppköpare av lävvarer och andra
jordbruksprodukter slaga sig ner vid stationen, bygg
uppsåm och likaså handelsbodar och den handelsboden
som förut funnits vid Killeboda gård, en kilometer från
järvägstationen lades ner. För övrigt medförde
det allmän upplämning för socknen och dess inbyggare.

Före tillkomsten av järnvägen, så fanns post-
station i Kyrbyn med skolläraren som "postmästare",
posten kördes med en postdilligens på stora Sandvä-
gen förbi Kyrbyn. Vid poststationen fick folk
själva hämta sin post, samt inlämna sina eventuella
brev, vilken ordning även förekom vid järvägsta-
16. tionen, som också var poststation, till omkring år 1920

då befolkningen själva lejde postbärsare, som dagligen
ombesöjde poststationerna.

Något är på 1930-talet insatte postverket lantbruk-
sare, som voroavlönade av postverket och hade sina
bestämda cykelrundor dagligen.

Gästgivarriet i denna bygd upphörde i slutet
på 1800-talet. Skyskbyn som ligger utmed landsvägen
Värjö - Kristianstad fanns en gästgivarvärd, vilken utom
av de sevande även besöktes mycket av ortbefolkningen,
enär där försålles brännvin, öl och vin till och hämtning.

Skjutkället på gästgivarvärdens upphörde ganska
snart efter det järnvägen kommit till bygden på 1860-talet
enär järnvägen går parallellt med landsvägen åt såväl norr
och söder, varför resenärerna emände sig av tåg i stället
för hästskjut, och samtidigt miste gästgivarriet sin betydelse,
och som vid denna tidpunkt en ny brännvinshandel upp-
kom nära järnvägsstationen och ett nytt ölskeri tillkom i
17. Skyskbyn, så blev det ej några besökare på gästgivarriet,

sten det merlades och byggnaderna brunno ner i slutet av 1880-talet.

I mitten på 1800-talet, när blomsmidet blomstrade som bäst i socknen var det många bönder, som hade små hemman och då övergavs till detta hantverk, vilket de drev vid sidan om jordbruket, och i de flesta fall blomsmidet huvudnäring för dem. Detta fortgjick till i början av 1900-talet då fabriksjuda neror togo överhanden och efter första världskriget var det helt slut med denna näring i bygden.

Emigrationen var stor i denna bygd från omkring 1860-talet till omkring 1910-talet, till största delen orsakades den av överbefolkning i bygden, det fanns ej arbets tillfällen för alla barnskullarna på den tiden, stora i denna bygd, det var allmänt med 10 till 12 st. barn i varje familj, och arbetsförtjänsterna voro dåliga på den tiden och när då ungdomen genomdrog dem som förut utvandra till 18. Här har bra förtjänster de hade i Amerika, så lockade det

den att också ge sig iväg.

Den orsak, som man kanske ofta hörde av manliga emigranter var, att man ville resa ifrån västgötingen. Men emigrationen hade även goda verkningar med sig, det var många i denna bygd, som i början på 1900-talet kommo tillbaka från Amerika med ganska mycket pengar, de inköpte jordbruksfastigheter och rustade upp dessa och blivo de bästa jordbrukarna i bygderna, och andra slog sig på affärer när de hade återvänt hem. Men bland de många som aldrig vände åter fanns en hel del, som gärna velat resa tillbaka till Sverige, men hade inte ekonomisk möjlighet till detta, vilket de återvändade berättade om.

I denna bygd upphörde emigrationen helt ungefär vid tiden för första världskrigets början.

Någon förändring i byggnadsstillet ifråga om skyltbyggnad av boningshus eller ledugårdar förekom inte i denna bygd på 1800-talet eller i början av 1900-talet.

utan de som då byggde nya boningshus, byggde dem i likhet med 1700-takhusen, dessa voro i denna bygd, ved beträffar bondgårdarna, i regel i två våningar.

De boningshus, som på senare tid blivit uppförda, ha i regel uppförts i en våning.

Taktäckningsmaterialet har förändrats märkbart under hundra år, under 1800-talet utgjordes det av torv för boningshusen, och av halm för ladugårdar i denna bygd, i slutet av 1800-talet begynte man övergå till spån, och in på 1900-talet blev fjörapp moderat, men detta senare var det sämsta av allt taktäckningsmaterial och kom snart ur bruk och har därefter ersatts med bört material, vilket den senaste tiden använts av olika sorter, såsom plåt av järn och av aluminium, plattor av tegel och av cement, samt i mycket stor utsträckning av sten- nit-plattor, vilka senare i synnerhet har använts å ladugårdar och fabriksbyggnader.

Under 1800-talet förekom inga ombyggnader i

denne byggd, utom de gamla byggnaderna nedrens och nya uppfördes i deras ställe, detta berodde nog på den stora tillgången på mycket billigt byggnadsmaterial och de oerhört låga arbetelönerna på den tiden. Efter slutet av 1800-talet beqvante man att embygga och omändra bostadshusen efter nyare tiders seder, vilket gav bostäderna en bättre standard och mera praktisk fördelning av rummen.

Skillnaden emellan gamla och nya bostadshus utmärkes i första hand av det trämaterial, som används till väggar, golv och tak. De gamla bostadshusen hade ytterväggar av fyrkantigt graft timmer av könsfuru och golv av breda tjocka plankor och innertaken voro av breda tjocka bräder, medan däremot de nyare husen äro byggda med väggar av plank, och golv och tak äro av smala bräder. Fönstren i de gamla husen voro små med små rutor, medan de nyare husen ha stora fönster med stora rutor. I de gamla husen fanns i köket

alltid en stor öppen spis (fyr), men i de nyare husen
finns ej någon dylik i köken, men någon gång en så-
dan i ett av rummen där man sänder vid höstliga till-
fällen. I början på 1900-talet begynte man att än-
dra på möblering och bonussredning, de gamla bestanta
matbord, som man åt vid i storstugan kasserades
och i stället anskaffades slagbord med klaffar, samt
ockrå rundbord, vilka användes vid måltiderna.

De gamla utdragsringarna av trä ersattes med nyare
entingen av trä eller av järn med plats för endast en
person. De gamla träsofforna med sofflock av
enbart trä äkte ut och man inköpte soffor med stop-
pade lock och stoppade ryggstöd, och i stället för
de gamla kyrorna i vilket man förvarat linne, så inkö-
pte man nya linneskåp. Över stolarna förändrades,
man hade till i slutet av 1800-talet använt stolar med kyr-
kentyga sitar och fyrkantiga ryggstöd, de alla platta
22. utan stoppning, men omkring sekelskiftet begynte pim-

stolar allmänt komma i bruk, dessa hade avrundade
avslänga sittar och ryggstöden bestod av pinnar.

I de gamla bestädhusen fanns alltid på 1800-talet
ett stort hörnskäp, som räckte från golvet till tak, och
stad placerat i en hörna av det största rummet invid
bäckdärran, i vilket man förvarade glas, porcellen
och diverse annat husgeråd, men i början på 1900-talet
blev det modernt med att ersätta såk. buffier, vilka
på den tiden hade en stor spegel överst, och i dem pla-
cerade de husgeråden, vilka föret förvarats i hörn-
skåpen och då äkte de flerta hörnskäpen ut på vedbacken.
Ivan gungstolarna förändrades i början på 1900-talet,
de gamla gungstolarna gungade på medlar, som varo
fästa under stolen, medan de nyare stodo stilla på
golvet och gungade med fjädrar i stolen.

På 1800-talet var det allmänt i denna bygd att ha
stora väggskåp, vilka räckte från golvet och nästan
23. upp till taket (s. k. Dalaskåp) och som tillverkades

i början på 1800-talet i denna socken, men i början på 1900-talet blev det allmänt med mindre väggur, som man hängde på väggen över en byrå eller över ett skåp.

För öfrigt förändrades heminredningen på många olika sätt i början av 1900-talet. I min barndom på 1890-talet förekom ej några mattor på golven i denna byggd, men omkring sekelskiftet begynte man väva tras-mattor i stugorna och lade på golven, dessa voro i regel 60 centimeter breda. På senare tid har man i stor utsträckning övergått till att inköpa fabriksgjorda stora fyrkantiga mattor. På 1800-talet använde man hemsådda gardiner av hemspunnet lin och upphängdes dessa på tvären om den överte tredjedelen av fönstret, men det var på den tiden ej brukligt, att ha gardiner i alla rummen och ej heller i köket, men i början på 1900-talet, så begynte man med långa gardiner, vilka den första tiden skulle vara så långa, så de räckte ner på golvet, men som senare kommo att bli betydligt

kortare och rentillst begynte man att ha gardiner i köken men hängdes dessa på trären, liksom de förut hänt i de andra rummen.

I mitten på 1800-talet var det ej brukligt, att man hade tapeter på väggarna i denna bygd, väggernas timmer var slättyulat på insidan och brukade man tvätta dem någon gång, men här fanns också folk, som ville ha väggarna svarta, och då brukade de smörja väggarna genom att stryka dem med en lit fläsk, och genom den rök, som kom ut i rummen från den öppna spisen, påmålade sig väggarna svarta av den.

På slutet av 1800-talet begynte man i denna bygd att tapetsera väggarna, men det dröjde till långt in på 1900-talet innan alla gamla hus blivit tapetserade.

Det var omkring 1900-talets början, som man begynte invätta kakspisar i köken i denna bygd, förut hade man enbart enbart öppen spis, där ryttor och kittlar stodo på "gruffätter" över den öppna elden, dessa gruffätter

bestodo av en grov rund järnring med träben och
gjoms det många olika storlekar av dessa.

Med inrättandet av kokpinnar i köken ökade
kanttrenadens betydligt, köken blevo varma även un-
der vintern, och det blev betydligt lättare för husmo-
dern att utföra sina sysslor därstädes, och man begynte
ganska allmänt i bygderna att intaga sina måltider i kö-
ket, vilket aldrig förekommit, så länge man hade öppen spis i

I början på 1900-talet blev det modernt att ha drapa-
rier i stället för dörrar, smällor, storstugan och kammar,
en sed som befolkningen nog tagit från herrskapsbo-
städerna, vilka hade detta förut, men detta med dra-
perier slog aldrig igenom, det är långt ifrån alla
hustäderna som ha råd om.

Husgerädsakerna ha ändrats betydligt i bygden.
Under 1700-talet åt man med träskedar, i slutet på
1800-talet begynte man att använda hornskedar, och
26. det dröjde en bra bit in på 1900-talet innan man begynte

att använda matskedar av metall. Matbestick i vardagslag förekom ej på 1800-talet, utan man använde fjällknivar och hemsnidade långa knivar ("jonear") när man åt. Skålar och fat var i regel av trä eller oak av sena på 1800-talet, och likaså användes trätallrikar till att äta på, men omkring sekelskiftet begynte man allmänt att använda tallrikar och skålar av porslän och glas.

Under 1800-talet och till långt in på 1900-talet, på slaktade folket i denna bygd alla de kreatur, som åtgingo för behovet av kött och fläsk, man tillredde korv och köttbullar m. m. då som nu, men på 1800-talet fanns ej några köttkvarnar i denna bygd, utan man hackade köttet med en liten sja på en särskild "hackkock", vilket var ett tidsödande arbete.

När då köttkvarna komna i bruk omkring sekelskiftet blev detta ett nytt husgeråd av mycket stor betydelse. Separatören begynte allmänt att använ-

dar i bygderna i början på 1900-talet, vilket hade stor betydelse, förut hade man handskunnat mjölkens med en sked. Men inköpte i början på 1900-talet nya praktiska grejor och kastkullar med platta botten av järn, koppar eller aluminium, vilket hade stor betydelse för matlagning.

Ledvänjarna ifråga om mat och dryck förändrades avsevärt i början på 1900-talet. På 1800-talet becomte arbetet mycket tidigt en morgon och man åt brukast vid 6-tiden, och den bestod av stekt fläsk och stekt gröt, mjölk och smörgås, nästa måltid blev omkring 9-tiden och kallades för "dorra", den bestod i regel av soppa med skott kött eller fläsk, därefter åt man middag ungefär kl. 1 och bestod den av något lättare mat än den man hade till "dorra", det var antingen någon stuvning eller ock välling med stekt fläsk, vid 5-tiden åt man "moran" och då hade man kaffe med smörgåsar och pålägg, vilket i regel utgjordes av rökt "spickullsk" och hemgjord "bakelosa".

28. Kvällsmaten äto ej förrän vid 9-tiden och bestod i regel

av kakt gröt, av antingen råmjöl, potatis, kornmjöl, havs-
repsmjöl eller också av kornstivvelade potatismjöl.

I början på 1900-talet förändrades denna matordning
betydligt samtidigt med att arbetstiden avsevärt förhö-
rades. Frukosten äto vid halv 8-tiden innan arbetet begynte,
och den har under 1900-talet utgjorts av kaffe med smör-
gäsar och diverse pålägg, samt i regel någon sorts stekt
gröt eller stuvning, vid 10-tiden är det kaffe med potatis
och ombrina, kl. 1 är det middag med varierande rät-
ter de olika dagarna, på eftermiddagarna vid 4-tiden är det
kaffe med potatis eller också smörgäsar, kvällsmaten intogs
i början av 1900-talet vid 7-tiden, och har på senare tid
övergått till omkring kl. 6, kvällsmaten på 1900-talet har
utgjorts av värlande maträtter. Jönsen druckes vanligen
ha förändrats. På 1800-talet bruggade man själv alltid socker-
dricka av malt, som könderna själva malde och mältrade
av korn, vilket de allmänt odlade på den tiden, detta
29. svagdricka jämt mjölk utgjorde på 1800-talet den allmänna

måltidsdrycker, men in på 1900-talet slutade folk upp
med att själva bryga svagdricka, utan detta har inköpts
av en del husvärd, andra däremot ha inköpt öl eller bär-
drycker för att tillagmas med själva utgjorda måltidsdrycker.

Vissa bestående förändringar ha de båda kristider,
som medföljde de båda världskrigen, medfört i denna bygd,
såvnda var det allmänt att ha för försäta världskriget,
men under krisåren utvaldes eller nekaslaktades dessa och
försökade ha aldrig återkommit i denna bygd. Likaså
var det brukligt i denna bygd fram till andra världskrigets
början, att tillfälliga arbetare, såsom potatisplöjare, skörd-
hjälpe m. fl. skulle ha kost på gårdar där de arbetade, men
detta upphörde under första världskriget och har detta se-
dan dess blivit bestående, vilket det säkerligen kom-
mer att bli i framtiden också.

De gamla kalasor, vilka förr vare mycket allmän-
na i denna bygd följa delvis gamla traditioner, såvnda
30. är det ännu brukligt med kalas vid bröllop och besväringar.

men vid berendep är det jällkylat med kalas nuförtiden, vilket var allmänt på 1800-talet, liksom har kalasen vid stora födelsedagar minskat avsevärt efter första världskriget. Under 1800-talet var det ett allmänt bruk, att man skulle fira julen med ett "julasille" i så gott som varanda hus, men denna sed beqvante att avta i början på 1900-talet och är nu nästan helt försvunnen, och likaså förekom det på 1800-talet, att ungdomen anordnade "sammenläggninggille" där den manliga ungdomen betalade utgifterna och damerna inbjöds till församma, men hade dans och festade med mat och dryck vid dessa gillor, och som man hade gott om sprit vid dessa "sammenläggninggillen", så förekom det mycke ofta, att det blev slagsmål också från på morgonen innan man skildes åt. I början på 1900-talet beqvante dessa fester att minka, och ha varit helt försvunna sedan ett 30-tal år tillbaka. De gamla Traditionerna med mat och dryck på kalasen ha fortsatt utan någon 31. männvärd förändring. På 1800-talet drack man toddy på

desser kalas är varmt vatten, socker och konjak, men på senare tid har man övergett till att dricka grog av vatten och konjak. En sak, som har ändrats på dessa kalas är efterrätten, på 1800-talet var det obligatoriskt med risgrönsgröt men den beeynte att försvinna från kalasen i början på 1900-talet och ersattes med nya sorter efterätt.

Begravningsmiddagar, bröllopsfester och större födelsedagsfester beeynte i mindre omfattning, att förläggas till lokaler utadör hemmet ungefär på 1900-talet i denna bygd och ha därtill ökat och äro nu mycket allmänna, endast i undantagsfall förekomma numera sådana kalas i hemmen.

Pränter vid bröllop och barnslap ha ganska ena och ha alltid förekommit i denna bygd och förekomma ännu.

Vid barnslap kallas de för "gaddergävor" och ska tillfalla det nyfödda barnet och ha alltid utgjorts av kontanta pengar, vid bröllop utgjordes de alltid före av varor i någon form, men ha på 1900-talet övergätt till, såväl varor
S. S. eller och kontanta pengar.

Pränter på födelsedagar förekom mycket sällan på 1800-talet, men ha på 1900-talet ökat betydligt och utgöras dessa till största delen av kontanta pengar.

På 1800-talet och även första tiden av 1900-talet var det brukligt vid besökningar att alla inbjudna skulle ha "försning" med sig i form av tårter, bakelser, stora vete-kringlor eller risgrömsgöt, en sed, som numera helt har upphört.

På 1800-talet förekom det alltid i denna bygd, att vid förelämnin ar skulle "fästmän" ge gåvor till sina närmaste sambekanta i form av någon sorts klädsvaror, denna sed upphörde helt i början av 1900-talet.

På 1800-talet utgjick bjudningarna muntligen till gästerna i denna bygd, man utsände någon mer person, helst en flicka till att gå omkring och inbjuda gästerna, omkring skolskiftet begynte man att vid besökningar låta trycka bjudningskort, och in på 1900-talet blev det brukligt även vid andra bjudningar och har på senare tid varit allmänt vid alla kalas.

Tiderna för bjudningar ha förändrats, på 1800-talet var det regel att bjuda till begravningar kl. 10 p.m. i samma bygd, gästerna skulle alltid trakteras, först med kaffe och kakor när de kommo till begravningssgården, därefter med smörgåsar, och till sist innan man körde till kyrkan ännu med kaffe och alltid skulle det vara sprit till det hela, men denna sed med mat före begravningen upphörde i början av 1900-talet, varefter bjudningstiden blev endast en timma före begravningstiden.

På senare tid har man bjudit till samling i kyrkan på tiden för begravningshögstiden.

Bjudningstiden för andra kalas var i samma bygd på 1800-talet i regel kl. 4 e.m., men framflyttades i början på 1900-talet till kl. 6 e.m. och har på senaste tiden i regel varit kl. 7 e.m.

Omkring skolskiftet anlade man en del utomhus-dansbanor, men dessa övergavs lite längre fram, när de nya nöjesetablissemang började växa upp, vilka drog ung-

domen till sig, och vid denna tid upplörde helt de s.k. "sammanslagningsskolor" ~~vilka~~ vilka försiggjätt i något ledigt hus. Dessa nya möjesentra på landsbygden besökes flitigt av ungdomen och där mycket pengar går åt, de gamla möjerna voro mycket billiga.

På senare tid har bygden blivit ett omtyckt möje i denna bygd under somrarna, och från början av 1900-talet har i bygden förekommit mycket med flyktfester anordnade av olika föreningar och sammanslutningar.

Under 1800-talet samledes ungdomen ofta till lekar av olika slag, men upplörde detta i början på 1900-talet, då flyktfester blövs allmänna i denna bygd.

För hållandet mellan husbondefolk och tjänare har förändrats mycket från 1800-talet och till vår tid, i slutet på 1800-talet fanns här gott om yngre folk, vilka ville ha plats som tjänstefolk, och ändå var husbondefolket i regel mycket strängt mot sina tjänare på den tiden, dessa fingo arbeta hårt under

35. Långa dagar året runt utan någon fritid, och voro de av

husbondefolket betraktade som mindervärdiga och kunde behandlas hur som helst, men när emigrationen hade uttunnat den yngre befolkningen och industrien fick ökat behov av arbetskraft, så blev det mycket svårare att anställa tjänstefolk, på förhållandet mellan husbondefolk och tjänare blev så mycket bättre, och de bezynte emellan som jämlikar, och de flesta husbondefolk blev mycket mera om sina tjänares bästa, de fingo fritider varannan söndag och varannan lördag, samt bestämda arbetstider, vilka var betydligt kortare än de förut varit.

På samma sätt har förhållandet utvecklats mellan bönder å ena sidan och torpare, hantverkare och husmän å andra sidan. På 1800-talet ansågo sig bönderna stå högre i alla avseenden än torpare, hantverkare och husmän och behandlade dem i de flesta fall därefter, och särskilt i ekonomisk mening. Blev dessa senare hårt pressade av bönderna och av andra husmän, men i början på 1900-talet, vilket var den nya tidens början i denna bygd, så bezynte dessa förhållanden ändras och

vid tiden för första världskriget begynte befolkningen i bygderna att betrakta varandra såsom varande likvärdiga i alla avseenden och behandlade varandra därefter. Detta var säkertligen en följd av den ökade skolläroingen i slutet på 1800-talet.

Tidningar begynte kallas i denna bygd omkring mitten av 1800-talet, denna bygd gränsar till Småland i norr och väster, och det var Smålandsposten Veckoblad men såll i bygderna på den tiden den utkom en gång i veckan och minst två hushåll hade den gemensamt under den första tiden, och alla som då kunde läsa, läste allt från början till slut, och efter vad jag hörd de gamla berätta när jag var liten, så var det många äldre personer, vilka förut ej lärt sig att läsa, som då lärde sig detta.

Inköp av böcker i någon nämnvärd utsträckning förekom inte förrän ett tiotal år in på 1900-talet, tidigare hade man i bygderna endast köpt religiösa böcker, såsom biblar, psaltter, psalmböcker, katekeser och andra andaktsböcker, samt dopreplikor ganska allmänt. När man begynte inköpa böcker av annat slag än religiösa, så var det i början de historiska böc-

ker, och dels lärdamsböcker, såsom medborgars bok, samt små
somföcker jämte visböcker och sagoböcker, Anderssons saga var
en bok, som var ganska allmän i bygden i min barndom.

Lite längre fram i tiden begynte folk att intressera sig för
facklitteratur och särskilt sådana som berörde jordbruk.

Så den tidens inköpta böckerna delar av bringvandrings-
föreläsare och dels efter annonser i tidningar.

Chamousson på en föreläsning var i slutet på 1800-talet, ändå
har gjort på senare tid, man sjöng helst visor av olika slag,
många av dessa voro diktade av någon person i bygden,
man sjöng för alltid på "julaftonen" och vid den tillfäl-
lingarna, som man på den tiden använde.

I slutet på 1800-talet och i början på 1900-talet var det me-
derst i denna byggd med skinnna visböcker, poesiböcker och
fotoalbum, men omkring 1920-talet upphörde denna verksamhet.

Det muntliga berättandet spelade en stor roll; ju
längre man går tillbaka i tiden desto större roll spelade det,
38. på 1800-talet trodde folk allt vad de hörde berättas, och läs

fems på den tiden en del personer, såväl män som kvinnor, vilka gick omkring i bygderna och berättade nyheter och talte om allt vad de hade hört, och folk trodde blint på allt vad dessa hade att berätta. Dessa vandrande nyhetskällor överredde sig på detta område, en del av dem hade visserligen lite smäraker att sälja, men de var aldrig ens visa med försäljningen utan berättandet var huvudsaken och alla hörde på dem med intresse och de fingo matutlaggi var de gick fram, men när tidningar blev mera allmänna och folket blev mera upplyst, så minskade intresset för dessa nyhetsförmedlare, och de begynte att församma.

En annan gren av det muntliga berättandet var det som förekom i hemmen av föräldrarna och till barnen, på 1800-talet var det brukligt, att föräldrarna berättade för barnen allt vad de hade hört av sina föräldrar, men även detta berättande minskade starkt i början på 1900-talet.

39. Troen på övernaturliga väsen har förändrats och burt från den gamla tiden och jämfört med den nya tiden.

Jag minns från 1890-talet hur den äldre befolkningen talade om sina upplevelser med "gaster" och andra spöken, de hade namn på olika "gaster", såsom "Nobers gäst" och "Kilblommas gäst", vilka jag särskilt kommer ihåg. Sitt ned som hände folket på den tiden gav de övernaturliga väsen skulden till, var det sjukdom, som inträffade, blev det dåliga år, om någon olycka inträffade, eller döremat om allt gick bra på alla sätt, så trodde folk att det alltid var något övernaturligt väsen, som orsakade detta.

Men när upplysningen steg i början på 1900-talet, så begynte den yngre generationen att tvivla på vad de äldre hade att berätta vid alla tillfällen om orsakerna till det som inträffade, och när de äldre som varit födda i början och i mitten av 1800-talet hade gått bort, så försvann efterhand all tro på, och allt tal om det övernaturliga.

Förändringarna inom folkskolundervisningen inträffade i denna bygd i slutet på 1800-talet, då det blev allmänt med skolgång, i särskilt byggda skolhus och med lärare, utbildade uttill. Förut hade skolundervisningen

färsig gått i privata hus med tillgång till ett större rum, vilket ägaren själv ej behövde använda, och lärarens lön sköttes på den tiden av någon själslörd man i bygden, som fått socknans förtroende till denna syftelse. Undervisningen flyttades från en ort i socknan till en annan, så varje ort fick undervisning endast en mycket kort tid varje år.

Det dröjde till långt in på 1900-talet innan det blev mer allmänt i denna bygd, att beivrade högre skolor än folkskolorna, förut var det bara någon enstaka som till någon förmögen eller högt uppsatt person, som fick studera i högre skolor.

Att flickor skulle studera i högre skolor förekom inte förrän på 1920-talet i denna bygd. Det förekom även i denna bygd, att någon fattig, men mycket begåvad ungdom kunde på 1800-talet få hjälp av andra än sina föräldrar till att studera i högre skolor och bliva dessa i regel högt lärda personer.

De kyrkliga skolorna ha förändrats avsevärt i denna bygd från mitten av 1800-talet och till vår tid.

Under 1300-talet gingo alla de, som kunde komma ifrån hemmet, till kyrkan under sön- och helgdagar, liksom var kyrkan på domtiderna och på isfall under vintern, och bögmässan varade länge på domtiderna prästen predikade i seest alltid i två timmar, och efter hemkomsten från kyrkan på a. m. var det alltid brukligt att husfadern skulle läsa en lång predikan ur någon psaltter och ett husfolk, såväl barn och tjänare, måste sitta lyta hela tiden och höra på. De äldre höllt strängt på, att inget arbete fick förrättas på söndagarna utom det som var rent nödvändigt med kreaturen.

På 1400-talets början begynte kyrkobesöken att minska avsevärt och ändå var det på domtiderna varit i kyrkan under vintern och prästen predikade bara en halvtimme, och ibland blev det allt mindre med predikoläran till förfamiljen.

Under 1500-talet förrättades alltid husfästerna en gång eller tve gånger i byarna hos någon bonde. Prästen tog en by var dag och alla i byn brukade komma till staden, till och

med småbarn, prästen förhöjde samtliga i såväl läsning
som kristendomskunskap, och de som inte kunde skriva
säg fingo stränga förmönningar av den på den tiden inom
socknen som sköldbärande resande kyrkoherden.

Omrings skolskiftet ändrades husförhöron till att
omfatta flera byar rotvis på samma gång, och då förflytta-
des husförhöron till skollokalerna och förhöron minskade
i omfattning och stränghet, och omkring år 1930 upphörde
husförhöron helt i denna socken, men i en angränsande
socken fortgår husförhöron ännu rotvis hemma hos bönderna.

Doppederna ha ändrats i denna bygd ett par omgångar
på de sista hundra åren, på 1800-talet förrättades alltid
dopet i kyrkan, och som prästen på den tiden skulle upp-
bära gåva av samtliga feddier, så brukade han fordra att
minst åtta personer skulle "stafadka" till barnet, denna sed
med fedderygga till prästen upphörde helt i slutet på
1800-talet, och då begynte dopakten, att ofta förrättas hemma
man eller ute i prästgården, men under de sista 40-åren ha

dagen alltid förrättats i kyrkan i denna socken.

Sederna vid begravningar ha också förändrats som jag bezynte minnas på 1870-talet. I slutet på 1800-talet skulle alltid den döde bäras till kyrkogården vid begravningens översett hur långt avståndet var, och förrättades då alltid jordfästningen i "vopenhuset" i kyrkan, men i början på 1900-talet, när en ny kyrkoherde kom till socknen, på ändrades detta och den döde fick jordfästas i kyrkan framme i korot vilken sed där efter har bibehållits.

Det var alltid brukligt för i denna bygd, att innan den döde bars till kyrkogården, så skulle han "läsas" ut gärd, det var vissa personer i bygden, som hade detta till yrke, och de kallades i allmänhet för "vedkastpräster", denna sed upphörde i denna bygd för omkring 40 år sedan, då ett bårhus uppfördes på kyrkogården, dit den döde spjötades omedelbart efter dödsfallet. Omkring sekelskiftet inköptes i denna socken en litvagn och då slutade man

44. att bära den döde till kyrkogården.

Den kyrkliga vana på 1800-talet och som upphörde omkring sekelskiftet var försäljningen utanför kyrkan om söndagarna av färsk sill och vetebröd, det var många som gick till kyrkan enbart för att köpa färsk sill, många köpande fiskhandlare som ej i denna bygd på den tiden.

I denna bygd ha inte väckelseörelserna spelat någon vidare roll beträffande den fridykliga väckelsen.

Vissartligen tillkom här i början av 1900-talet en församling av Svenska missionsförsamlet, men antalet medlemmar har varit så litet, så någon betydelse av vikt har detta inte inneburit. Här finns också några "pinströmmor" men deras antal är ändå mindre, de tillhöra en pingstförsamling i en angränsande ort. Däremot ha väckelseörelser inom statskyrkan i slutet på 1800-talet spelat större roll, det var präster i två församlingar, som av folket i bygderna kallades för "väckelsemästar", de predikade vådeligen mot den tidens ondska och det stora superiet, som på den tiden var allmänt bland

folket i bygderna. Det var många som blev gynnade av dessa predikningar, och när dessa präster flyttade till pastorat flera, till härifrån, på sjunde stora skolor folks den långa vägen om söndagarna för att lå höra de omtyckta prästerna. Denna väckelse var iaktesligen till stor nytta, ty "superiet" bland befolkningen antogs märkbart vid denna tidpunkt.

Patrullerande moralen och folkets religiositet, så har i denna bygd försiggått stora förändringar från slutet av 1800-talet till medio av 1900-talet till råväl bättre som sämre förhållanden. Under 1800-talet besökte visserligen folket mera allmänt kyrkorna och gudstjänsterna, men de alla flesta ansågo, att huvudsaken var att de gick i kyrkan om söndagarna, att de och så skulle leva ett rättkäppens liv i förhållandet till sina medmänniskor var det inte många som besydde sig om. På senare tid ha inte kyrkorna varit så välbesökta, men den befolkningen,

Hb.

som nu besöker gudstjänsterna, kalliter sig
mera en att rätta sig efter det på böra, än vad
folket gjorde på 1800-talet. Men å andra sidan,
så finns det även här ute på landsbygden en del per-
soner i ungdomen, vilka företa fullkom-
lig brist på såväl moral som ~~religion~~ religion.

På 1800-talet följde ungdomen mera de äldre
i fråga om moral och religion, men på senare tid
har ungdomen gått helt sina egna vägar idetta
avseende.

Under 1800-talet ansågs det såsom varande
alla största synd om man ej gick i kyrkan och
hörde gudstjänterna en söndagarna, och likaså
om en ogift kvinna fick ett barn, så ansågs det för
en mycket stor synd, men på senare tider har detta
ej andett för något syndigt.

47. I denna bygd fanns på 1800-talet några ensta-
ka personer, vilka vare mycket rika. De hade genom

Skogs- och hemmansaffärer lurat många bönder,
så att dessa blivit utfattiga, detta ansågs på den
tiden ej vara något syndigt, men när sådant förs-
kommit på senare tider, så har det emellertid, inte bara
vara orätt, utan även i högsta grad syndigt.

Kostspel ansågs för mycket syndigt på 1800-talet,
men det har det inte emellertid för på senare tider.

Att barnen inte ville lyda sina föräldrar i all-
ting ansågs på 1800-talet vara syndigt, men denna
örskt har försvarats på senare tider.

Att ej läsa bardskrän till maten ansågs på 1800-ta-
let för mycket syndigt, men numera emellertid ej
för någon synd.